

Sociaal Klimaat-Interventie met Lesson Study (SKILS)

Een eerste (kleinschalige) effectstudie

Scholen zijn tegenwoordig vanuit rechtswege verplicht de sociale veiligheid van hun leerlingen te garanderen. Docenten dragen dan ook de verantwoordelijkheid voor het optreden bij sociale problematiek. Het is niet altijd duidelijk hoe de sociale dynamiek in een klas eruitziet. Dit maakt het moeilijk om problemen te herkennen en adequaat in te grijpen. Daarnaast heeft iedere klas een unieke dynamiek, waardoor maatwerk nodig is om de sociale veiligheid te waarborgen. De Sociaal Klimaat-Interventie met Lesson Study (SKILS) is ontwikkeld om docenten te ondersteunen bij het inzichtelijk maken van de sociale klassendynamiek en het in docententeams vormgeven van de best passende interventiestrategie ter herstel of versterking van de sociale veiligheid.

Sociale klassendynamiek

De sociale veiligheid in een klas wordt voor een groot deel bepaald door de sociale dynamiek, en niet in het minste door de pestverhoudingen. Pesten is namelijk niet een tweestrijd tussen een dader en een slachtoffer, maar een groepsproces waarin alle leerlingen een rol (kunnen) spelen (Salmivalli et al., 1996). Pesters kunnen worden ondersteund in het pesten door *assistenten*, of meer indirect door *aanmoedigers* die het pesten toejuichen of als tevreden publiek dienen. Aan de kant van de slachtoffers kunnen *verdedigers* staan, die het pesten proberen te stoppen of meer indirect het slachtoffer (meestal na afloop) sociaal ondersteunen. Ten slotte is er meestal een groot aantal *buitenstaanders* die betrokkenheid bij het pesten wil vermijden ondanks dat zij het pesten afkeuren (Pronk et al., 2013). De specifieke rolverdeling in een klas beïnvloedt de sociale veiligheid in deze klas (Salmivalli et al., 2011). Wanneer er een sterker pro-pestkamp is, of een grotere groep buitenstaanders, nemen het welzijn en de schoolprestaties van leerlingen af. Is er juist sprake van een sterker anti-pestkamp, dan ontstaat een gezonde florerende dynamiek en sfeer in de klas.

De sociale dynamiek wordt uiteraard ook weerspiegeld in de bredere sociale relaties en de hiërarchie in een klas. Wanneer relaties harmonieus zijn, dat wil zeggen, leerlingen vinden elkaar aardig en vriendschapsconnecties zijn sterk, dan heeft dit een positief effect op de sociale veiligheid (Van den Bos et al., 2018). Voor de hiërarchie in de klas is het plaatje complexer. Populaire leerlingen bepalen veelal de status quo in de klas (Cillessen & Van den Berg, 2012). Populaire leerlingen met een hoge mate van agressief of antisociaal gedrag hebben een negatieve weerslag op de sociale dynamiek en veiligheid in de klas. Gaat populariteit in een klas juist samen met prosociaal gedrag, dan zijn sociale dynamiek en veiligheid gewaarborgd.

Docent in de klassendynamiek

De docent speelt een belangrijke rol in het waarborgen van de sociale veiligheid in de klas. Problemen in de sociale dynamiek in een klas doen zich echter voor een groot deel buiten het zicht van de docent voor (Craig, Pepler et al., 2000). Docenten zijn bijvoorbeeld niet in de buurt wanneer het pesten plaatsvindt en zijn zich hierdoor minder bewust van het pestgedrag. Hiertegenover staat dat er bijna altijd *wel* leerlingen bij het pesten aanwezig zijn, of dat zij weten wat er zich tussen klasgenoten afspeelt. Daarnaast blijken docenten, zelfs wanneer ze zich bewust zijn van de sociale problematiek, in meer dan een kwart van de incidenten niet goed te kunnen ingrijpen om de veiligheid te doen herstellen (Atlas & Pepler, 1998). Naast aanwezigheid en bewustzijn, speelt ook de perceptie van docenten van de sociale dynamiek een rol bij het niet goed kunnen waarborgen van de sociale veiligheid. Zo wordt op het gebied van pesten bijvoorbeeld de ernst nog altijd niet door alle docenten goed ingeschat (bijvoorbeeld roddelen en sociale uitsluiting worden onterecht gezien als minder ernstig dan fysiek of verbaal geweld (Craig, Henderson et al., 2000), of

wordt het sociale gedrag gezien als onderdeel van de normatieve ontwikkeling (Troop-Gordon & Ladd, 2015). Onbedoeld krijgen leerlingen zo het signaal dat hun gedrag wordt geaccepteerd door de docent. Juist hier ligt een belangrijke rol voor docenten: om het welzijn van alle leerlingen te garanderen, moet een docent een actieve rol nemen in het groepsproces door gericht te handelen en de sociale veiligheid te herstellen.

SKILS

Sociaal Klimaat-Interventie met Lesson Study (SKILS) is vanuit het bovenstaande kader ontwikkeld om voor docenten de sociale dynamiek in een klas inzichtelijk te maken en op systematische wijze in teamverband interventies te ontwerpen, uit te voeren en te evalueren om de sociale veiligheid te waarborgen. Het doel van SKILS is docenten competentier maken in het signaleren van de sociale dynamiek in de klas en het interveniëren bij gesignaleerde problemen, waardoor voor leerlingen uiteindelijk de sociale dynamiek wordt verbeterd en de sociale veiligheid wordt hersteld.

SKILS is ontstaan uit de combinatie van twee wetenschappelijk beproefde ondersteuningsmiddelen voor docenten. Allereerst de PestPlotter, een e-tool voor de diagnostiek van de sociale klassendynamiek (Pronk et al., 2021). De PestPlotter baseert zich op informatie van leerlingen, die als directbetrokkenen een betrouwbaar beeld kunnen schetsen van de sociale dynamiek in de klas. Leerlingen beantwoorden in de PestPlotter vragen over elkaar, zij nomineren klasgenoten op basis van omschrijvingen van sociaal gedrag, specifiek over pestrollen, sociale relaties en de statusverhoudingen in de klas. Uit de PestPlotter worden visualisaties verkregen, die inzicht geven in de frequenties en verhoudingen van het sociale gedrag in de klas en – met behulp van sociale netwerk analyses – in de unieke sociale dynamiek in de klas (Pronk et al., 2020a). De klassenvisualisaties van de PestPlotter vormen het startpunt voor een SKILS-traject met behulp van het tweede ondersteuningsmiddel: Lesson Study. Lesson Study is een docentprofessionaliseringsmethodiek voor de ontwikkeling van kwalitatief sterke lessen en versterking van didactische competenties (De Vries et al., 2016). In Lesson Study vormen kleine groepen docenten een professionele leergemeenschap waarin wordt samengewerkt met als doel het cyclisch ontwerpen, uitvoeren, observeren, analyseren, en evalueren van een zogeheten onderzoeksles, gericht op een specifiek thema en afgestemd op de onderwijsbehoeften van leerlingen (Bosma, 2015). Anders dan in de traditionele Lesson Study, vormen de uitkomsten van de PestPlotter het startpunt in het SKILS-traject. In een eerste bijeenkomst worden de PestPlotter klassenvisualisaties geanalyseerd en bediscussieerd. Docenten

krijgen zicht op de dynamiek van een klas en de knelpunten die zich hierin voordoen. Zij maken op basis van deze inzichten een keuze voor een concreet thema waarop zij de interventies voor deze klas gaan richten. In opvolgende bijeenkomsten, gaan docenten aan de slag met het: (2) vaststellen van lesdoelen en onderwijsbehoeften van leerlingen; (3) ontwerpen van twee gedifferentieerde interventielessen; (4) uitvoeren van interventies 1, observeren van gedrag en reacties van leerlingen, en evalueren van de les; (5) uitvoeren, observeren, en evalueren van interventies 2; en (6) reflecteren op lesopbrengsten voor leerlingen en de professionele ontwikkeling van teamleden (zie figuur). Net als bij de oorspronkelijke Lesson Study

De Sociaal Klimaat-Interventie met Lesson Study (SKILS) cyclus

trajecten, zorgt het intensief met collega's uitwisselen en bespreken voor meer samenwerking en kennisdeling tussen docenten. Het delen en observeren van onderwijspraktijken en het systematisch observeren en bevragen van leerlingen

bevordert daarnaast de professionele ontwikkeling en versterkt de onderzoekende houding van docenten.

Eerste effectiviteitsresultaten

In de periode 2018-2020 is een eerste effectiviteitsstudie uitgevoerd met de vraag of SKILS inderdaad de docentcompetentie voor het signaleren van en interveniëren bij problemen in de sociale klassendynamiek versterkt en de leerlingengevoelens van een veilig sociale klassendynamiek verbetert (Pronk et al., 2020b). Door onvoorziene omstandigheden—waaronder de COVID-19 pandemie—kon deze effectstudie slechts worden uitgevoerd bij vijf docententeams en vijf klassen van drie VO-scholen en een gelijkwaardige controleconditie. Ondanks de kleinschaligheid bieden de data een voorzichtige eerste ondersteuning voor de effectiviteit van SKILS. Docenten uit SKILS-teams ervoeren in vergelijking met docenten in de controleconditie een toegenomen competentie op aspecten van het inzicht in en het interveniëren binnen de sociale klassendynamiek. Docenten ervoeren het SKILS-traject ook als prettige meerwaarde voor hun onderwijs, specifiek door de mogelijkheid om met collega's samen te werken en de verantwoordelijkheid voor de sociale veiligheid in een klas met elkaar te delen. Samenwerking met collega's zorgde ook voor nieuwe—onder andere pedagogisch-didactische—inzichten bij docenten.

Vergeleken met controleklassen waar een afname werd geconstateerd, vonden leerlingen in SKILS-klassen elkaar aan het einde van het schooljaar aardiger en waren er sterkere vriendschapsverbanden ontwikkeld. Het klassenklimaat zelf werd echter niet positiever beoordeeld door leerlingen en in de pestdynamiek werden slechts kleine veranderingen geconstateerd. Dit laatste kan worden verklaard doordat de meeste interventielessen breder gericht waren op sociale relaties en processen (bijvoorbeeld elkaar respecteren en samenwerken) dan op pesten specifiek. Het is belangrijk om te vermelden dat er op geen van de deelnemende scholen en in geen van de klassen extreme sociale problematiek werd geconstateerd. Het is dan ook onbekend hoe effectief SKILS in dergelijke situaties zou zijn.

Concluderend kunnen we voorzichtig stellen dat deze eerste kleinschalige effectstudie naar SKILS erop wijst dat docenten door samenwerking in SKILS-teams de sociale dynamiek in hun klas kunnen verbeteren en de sociale veiligheid kunnen waarborgen. Dit suggereert dat scholen tot dit doel niet altijd afhankelijk hoeven zijn van anti-pestprogramma's en andere generieke interventieprogramma's voor de sociale veiligheid. Dergelijke programma's zijn veelal duur en omvangrijk, en hebben weinig oog voor de unieke sociale dynamiek van

een klas. SKILS draagt bij aan het vormen van een duurzame professionele leergemeenschap, die aansluit op de schoolcultuur en waarbinnen het ontwikkelen van maatwerkinterventies leidt tot een versterking van inzicht en handelen van docenten en een beter sociaal klimaat in klassen.

Literatuur

- Atlas, R. S., & Pepler, D. J. (1998). Observations of bullying in the classroom. *Journal of Educational Research*, 92, 86-99.
- Bosma, T. (2015). Lesson Study. Professionaliseren in team verband. *Remediaal* 15, 9-11.
- Cillessen, A. H. N., & van den Berg, Y. H. M. (2012). *Popularity and school adjustment*. In A. M. Ryan & G. W. Ladd (Eds.), *Adolescence and education. Peer relationships and adjustment at school* (p. 135-164). IAP Information Age Publishing.
- Craig, W. M., Henderson, K., & Murphy, J. G. (2000). Prospective teachers' attitudes towards bullying and victimization. *School Psychology International*, 21, 5-21.
- De Vries, S., Verhoef, N.C., & Goei, S.L. (2016). *Lesson Study: een praktische gids voor het onderwijs*. Garant.
- Pronk, J., Goossens, F. A., Olthof, T., De Mey, L., & Willemsen, A. M. (2013). Intervention strategies in case of victimization by bullying: Social cognitions of outsiders versus defenders, *Journal of School Psychology*, 51, 669-682.
- Pronk, J., Jongejan, W., Bosma, T., Goei, S. L. (2020a). Visualiseren en interveniëren. *Klassendynamiek in beeld. JSW*, 104(10), 6-9.
- Pronk, J., Jongejan, W., Bosma, T., Goei, S. L. (2020b). *Competentieversterking van docenten met PestPlotter en Lesson Study: samenwerken aan sociale veiligheid in de klas*. Eindrapportage NRO. Geraadpleegd op <https://www.nro.nl/sites/nro/files/media-files/405-18-643%20Eindrapport.pdf>
- Pronk, J., Olthof, T., De Vries, R. E., & Goossens, F. A. (2021). HEXACO personality correlates of adolescents' involvement in bullying situations. *Aggressive Behavior*. Advance online publication, <https://doi.org/10.1002/ab.21947>
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K. M. J., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 115.
- Salmivalli, C., Voeten, M., & Poskiparta, E. (2011). Bystanders matter: Associations between reinforcing, defending, and the frequency of bullying behavior in classrooms. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 40, 668-676.
- Troop-Gordon, W., & Ladd, G. W. (2015). Teachers' victimization-related beliefs and strategies: Associations with students' aggressive behavior and peer victimization. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43, 45-60.
- Van den Bos, W., Crone, E. A., Meuwese, R., Güroğlu, B. (2018). Social network cohesion in school classes promotes prosocial behavior. *PloS one*, 13(4), e0194656